

**КОЛЬОРОВІ МЕТАФОРИ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Павкін Д.М. (м. Черкаси)

This article focuses on the analysis of metaphors embodying chromatic properties of the objects located in the Fairy Land which is the spatial image in novels by J.R.R. Tolkien. The metaphors are characterized by different emotive connotations. The article also discusses applicability of metaphor for teaching purposes.

Назви кольорів протягом останніх десятиліть є предметом постійної уваги мовознавців. По-перше, назви кольорів розглядалися в контексті проблеми мовних універсалій, зокрема робилися спроби дослідити закономірності еволюції систем назв кольорів у різних мовах. По-друге, цей фрагмент лексики аналізувався у семантичній типології мов для виявлення національно специфічних рис мовних моделей світу. Нарешті, дослідники у галузі когнітивної семантики розглядають мовні концепти кольору у зв'язку з пошуком семантичних примітивів [9; 3; 11]. Але роль кольорів у створенні образів художніх текстів різних жанрів усе ще залишається маловивченою. Наша робота покликана запропонувати можливі шляхи дослідження емотивно коннотованих хроматичних характеристик об'єктів, що входять до образу простору художнього тексту, а також застосування метафори у навчанні англійської мови.

Людину оточує кольоровий світ. Кольори є не просто хроматичними характеристиками оточуючих об'єктів, вони „викликають певні почуття, діючи символічно, іноді навіть автономно” [5, 22]. Цю властивість кольорів використовують у своїх творах письменники, адже основним завданням художнього тексту є емоційний, естетичний вплив на читача [10, 9]. Головною складовою семантики таких текстів є представлена мовними засобами система образів, які виконують свою роль у формуванні загального змісту художнього тексту як єдиного цілого [1, 75]. Важливу роль у системі образів художнього твору відіграє топофон, або простір [7, 168]. У жанрах, де топофон є вигаданим автором штучним простором, він є не лише тлом, на якому розгортається дія, а й визначальним для характеристик і вчинків героїв фактором. Зокрема, у текстах жанру „фентезі”, представлених романами Дж.Р.Р. Толкієна, просторовий образ відіграє роль головного жанроутворюючого чинника.

Специфіка будь-якого художнього образу полягає в тому, що він, створюючи нову реальність, не лише дає людині нове пізнання світу; „він одночасно передає певне ставлення до зображуваного” [1, 74]. Те ж саме стосується і топофону, який є емоційно-ціннісно забарвленим. Емотивна оцінка задає основний напрямок аксіології художнього тексту, завдяки якій здійснюється вплив на читача [4, 1].

Отже, локалізовані в Чарівній Країні об'єкти через свої якості отримують певну оцінку. Однією з таких коннотативно навантажених якостей виступає хроматична характеристика цих об'єктів. Емотивно „заряджені” метафори є одним з мовних засобів, використаних автором для змалювання кольорової палітри Чарівної Країни. На думку А. Річардса, структура метафори включає те поняття, що підлягає порівнянню (концептуальний референт, або царина мети), те поняття, що залучається для порівняння і назва якого фігурує у тропі (концептуальний корелят, або царина-джерело), а також ознаку, за якою має місце уподібнення цих двох понять (концептуальна основа метафори) [див. 13, 122]. У нашому випадку концептуальними референтами виступають об'єкти ландшафту, феномени природи, будівлі, рослини та тварини, локалізовані у Чарівній Країні. Основою метафор є хроматичні характеристики цих об'єктів і феноменів, причому до таких характеристик включається не лише колір або забарвлення об'єкта, а також супутні кольору яскравість та освітленість (пор. Hue, Saturation, Brightness як три „виміри” кольору [14, 10]). Корелятами метафор можуть виступати об'єкти, що належать до концептосфер ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА, АРТЕФАКТ, ОБ'ЄКТ/ФЕНОМЕН ПРИРОДИ та ЖИВА ІСТОТА. Розглянемо кольорові метафори докладно.

Негативна оцінка [211 метафор]:

чорні, темні, похмурі (земля, небо, гори, туман, дим, хмари, повітря, будівлі, рослини, тварини), подібні до сумної, похмурої, скорботної ЛЮДИНИ [62]: *sad windows; sad reeds; sullen hills; sullen leaves; frowning cliffs; mournful mists*; жалобного КАПЕЛЮХА-ЦИЛІНДРА [1]: *butterflies black as top-hat*; темної покриваючої ТКАНИНИ, КОВДРИ [26]: *fog mantled the tower; welter of cloud and smoke*; грозових ХМАР [12]: *trees like dark clouds; darkness as thundercloud*; низького темного ДАХУ [8]: *fog became a roof; sky like a great roof*; похмурого ЖИТЛА [2]: *Dimbar* – ельф. мова: *Gloomy Home* (назва регіону); чорної ПОРОЖНЕЧІ [5]: *chambers glimpsed like a void*; густої СМОЛИ [4]: *pitch-dark night*; темної НОЧІ [2]: *forest like a patch of midnight*;

чорної ЯМИ в ночі [1]: *monsters blacker than pits in the night*; чорного нерухомого ДИМУ [2]: *mountains like motionless smoke*;

морок, темінь, тінь, подібні до глибокої ВОДОЙМИ, смертоносного ПОТОКУ ВОДИ [26]: *deep gloom; darkness covered them like a tide*; ВИПАРІВ, що спричиняють сліпоту [3]: *black vapour wrought of darkness that brought blindness*; важкого КАМЕНЯ [8]: *stony shadows of the mountains; heavy sky*; пожираючого жертву ХИЖАКА [6]: *shadow devouring light*; УБИВЦІ, що несе смерть [5]: *grasping fingers of gloom; gloom was smothering the regions of sun*; припалого до землі ЧУДОВИСЬКА [1]: *vast crouching shadow*; смертоносної СІТКИ-ПАСТКИ [1]: *they were enmeshed in shadows*;

тьмяні, сірі (земля, повітря, сонце, місяць, гори, будівлі, рослини), подібні до сірого похмурого ПРИВИДУ [5]: *mountains like somber grey ghosts*; блідої, хворої, умираючої ЛЮДИНИ [3]: *pale domes; Moon ailing in some eclipse*; сірого ПОПЕЛЮ [1]: *mountains grey as ash*; брудних ВІКОН В'ЯЗНИЦІ [1]: *light leaked into Mordor like through a grimed window of a prison*;

темно-бурі (гори, будівлі), подібні до засохлих плям КРОВІ [3]: *mountain dull red as if stained with blood*;

лиховісне тьмяне світло, мерехтіння (землі, будівель), подібне до червоних, насторожених ОЧЕЙ ЗВІРА [9]: *window-light stared like small red eyes*; нездорового подиху СМЕРТІ [3]: *deathly light; light of the tower wavering like noisome exhalation of decay*; крижаного ХОЛОДУ [1]: *cold light*; тьмяного світіння ЖУКІВ-СВІТЛЯКІВ [1]: *road like a glow worm thread*;

зловісно яскраве світло, блиск (вогню, зірок, очей тварини), подібні до сердитої, розлюченої ЛЮДИНИ [2]: *angry fire*; могутньої ЖИВОЇ ІСТОТИ [2]: *mighty fires*; пильного ОКА [1]: *bright star like a watchful eye*; ЯЗИКІВ ПОЛУМ'Я [1]: *dragon's eyes fierce as flames*; палаючого СМОЛОСКИПА [1]: *trees like torches blazed*;

зловісно білі (земля, гори), подібні до сліпучого СНІГУ [1]: *Taniquetil whiter than snow*; САВАНА небіжчика [1]: *shrouded world*.

Позитивна оцінка [111]:

яскраво-зелені (долини), подібні до СМАРАГДА [2]: *vale was a green jewel*; **яскраво-синя** (вода озера), подібна до ясного вечірнього НЕБА [1]: *lake was deep blue like clear evening sky seen from a lamplit room*; **яскраво-жовті** (квіти), подібні до жовтих язиків ПОЛУМ'Я [1]: *flowers like clusters of yellow flame*; **яскраво-білі** (гори, будівлі, тварини, квіти), подібні до СНІГУ [8]: *snow-white horses; petals shone like snow*; білого

ПОЛУМ'Я [3]: *peaks like white flame; horse like a flash of white fire*; морської МУШЛІ [1]: *shell-like walls*; ошатного ПЛЮМАЗУ [1]: *peaks like plumes*; **яскраві** (квіти), подібні до земних ЗІРОК [3]: *flowers like stars from the earth*; сяючих ОЧЕЙ [1]: *flowers like bright eyes in the grass*; **така, що виграє яскравими фарбами** (ущелина), подібна до ВЕСЕЛКИ [1]: *Rainbow Cleft*;

блискучі, переливчасті (водойми, імла, рослини, будівлі), подібні до КРИШТАЛЮ, СКЛА, СРІБЛА, ЗОЛОТА [69]: *crystal fountains; waters glittering like rippling glass; silver-like tower; horses shining like silver; haze of gold*; яскравих ЗІРОК, МІСЯЦЯ [3]: *imprisoned moonlight welling through the walls*; СВІТАНКУ, що займається [1]: *tree shone – the white glimmer of dawn*;

яскраво сяючі (сонце, зірки), подібні до величного БАГАТТЯ [4]: *Sun like great fire*; КВІТІВ, що розпустилися [2]: *stars are in blossom*; сильної ЖИВОЇ ІСТОТИ [1]: *mighty stars*;

яскраво освітлені (вікна), подібні до дружельюбною, радісної ЛЮДИНИ [2]: *friendly light; cheerful windows*; відкритих блискучих ОЧЕЙ [1]: *no window was blind*;

ясне, прозоре (повітря), подібне до радісної ЛЮДИНИ [1]: *air sparkled with joy*; **світлі, прозорі** (водойми, ліси, будівлі), подібні до НИЖНИХ РУК королеви [1]: *translucent walls like living hands of Queen Galadriel*; прозорої ШИБКИ [1]: *Henneth Annun – ельф. мова: Window of the West* (назва водоспаду); прозорої ХМАРИ [1]: *forest like a green translucent cloud*; (тінь) подібна до прозорої ВОДОЙМИ [2]: *shadow was not deep*.

Отже, для зображення хроматичних характеристик об'єктів Чарівної Країни автор використовує 322 метафори. Найчастотнішими корелятами є артефакти (115 метафор), об'єкти та феномени природи (93 метафори) та люди (76 метафор). Що стосується кольорової палітри, то при створенні образу простору письменник орієнтується насамперед на психологічні і культурні коннотації, що супроводжують той чи інший колір [пор. 9, 36]. Так, чорний, сірий, коричневий кольори, що відносяться до темної частини спектра, а також червоний колір, найчастіше асоційований із кров'ю, пов'язані з негативною оцінкою. Білий колір, так само як і яскраві кольори природи – синій, блакитний, зелений і жовтий – супроводжуються позитивною оцінкою. Перевага кількості негативно коннотованих метафор дозволяє зробити висновок про те, що кольори Чарівної Країни представляють топофон як негативний і ворожий щодо героїв романів.

Подальші дослідження топофону романів Толкієна можуть йти шляхом виявлення інших характеристик локалізованих у Чарівній Країні об'єктів (наприклад розмір, форма, тактильні властивості, фізичний стан тощо) та аналізу мовних засобів їх втілення.

Вищезазначені дані лінгвістичного дослідження можна використати на заняттях з англійської мови, зокрема, в навчанні практичної граматики. Наприклад, розглянемо концептуальну (когнітивну) метафору у методичному плані.

Серед багатьох можливих призначень метафори її когнітивні та комунікативні функції зводяться до того, щоб, по-перше, сприяти становленню концепту у свідомості, його формуванню і проясненню (власне пізнавальна функція метафори); по-друге, забезпечити актуалізацію наявного концепту у свідомості та рематизацію певних його сторін у мовленнєво-розумовому процесі (комунікативна функція). Концепт слугує для пояснення одиниць ментальних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця ментального лексикону і концептуальної системи, всієї картини світу, що відображена у психіці людини [6, 90-91]. Найважливіші концепти кодуються саме у мові. Центральні для психіки людини концепти відображені у *граматиці мов*; саме граматична категоризація створює концептуальну сітку, каркас для розподілення усього концептуального матеріалу, вираженого лексично. У граматиці відображаються найсуттєвіші концепти певної мови [15, 165-166].

У пізнавальному плані метафора не генерує нові поняття та уявлення (концепти), а допомагає їм “вийти на світ із сутінок свідомості” [8, 257]. Метафора – це певна модель взаємодії концептів, а саме, модельована взаємодія концептів на аналогічній основі. Метафора сама по собі не створює концептів особливого типу, але аналогічно формує, проясняє і виражає один концепт через інший. Наведемо приклади концептуальної інформації, що виражена вербально: “*Irregular verbs are creative. They design their own fancy clothes. They never wear those dull uniforms! Irregular verbs are true artists! Doesn't that make you like them more?*” [12, 4]. Ж. Лапер пояснює, який висновок можуть зробити його учні та які концепти мають сформуватися в їх свідомості: *Verbs can be looked upon as persons. Their affixes are articles of clothing. Regular forms are uniforms. Irregularity is rebelliousness. Irregularity is creativity* [12, 5]. Метафора допомагає концепту виявитись у свідомості і отримати позначення у мовленні [8, 262].

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Бабій І. Колірне означення як ситуаційний конкретизатор // Актуальні проблеми менталінгвістики: Науковий збірник. – К.: Брама. – 1999. – С. 188-190.
3. Вежбицка А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1997. – 410 с.
4. Гладько С. В. Эмотивность художественного текста: семантико-когнитивный аспект (на материале современной англоязычной прозы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / КГЛУ. – К., 2000. – 20 с.
5. Ковбасюк Л. Колір та його відображення в мові (на матеріалі сучасної німецької мови) // Південний архів. Філологічні науки: Зб. наук. пр. – Херсон: Айлант. – 2001. – Випуск X. – С. 22-27.
6. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З, Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Наука, 1996. – 341 с.
7. Немировская А. Ф., Немировская Т. В. Пространственный фактор в художественном микромире // Тез. докладов 3-й Международной конференции «Язык и культура». – К.: Украинский ин-т междунар. отношений. – 1994. – С. 166-168.
8. Никитин М.В. Метафора: уподобление vs интеграция концептов // С любовью к языку: Сб. науч.тр. – Москва – Воронеж: Наука. – 2002. – С. 255-270.
9. Тонквист Г. Аспекты цвета. Что они значат и как могут быть использованы // Проблемы цвета в психологии. – М.: Наука, 1993. – С. 5-53.
10. Чаковская М. С. Текст как сообщение и воздействие (на материале английского языка). – М.: Высшая школа, 1986. – 128 с.
11. Яворська Г. М. Мовні концепти кольору // Мовознавство. – 1999. – №6. – С. 76-81.
12. Lapaire J.- R. Imaginative Grammar. Unpublished manuscript. – Bordeaux, 2002. – 238 p.
13. Lipka L. An Outline of English Lexicology. – Tübingen: Niemeyer, 1990. – 212 p.
14. McLaury R. E. Color and Cognition in Mesoamerica. Constructing Categories as Vantages. – Austin: University of Texas Press, 1994. – 616 p.
15. Talmy L. The Relation of Grammar to Cognition // Topics in Cognitive Linguistics/ Ed. by B. Rudzka-Ostin. – Amsterdam, Philadelphia, 1988. – P. 162-205.